

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการดำรงอยู่ของชุมชนชนบท : กรณีศึกษา ชุมชนท่องเที่ยวตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเนื่องจากเป็นการศึกษาถึงวิถีชีวิต ระบบคุณค่า และพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ในเรื่องของวิถีชีวิต การดำรงอยู่ของชุมชน และกิจกรรมการพัฒนาที่เกิดจากการท่องเที่ยว ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ในลักษณะที่เรียกว่าทุนทางสังคม ซึ่งจะต้องอาศัยการอธิบายความหมายจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน และอธิบายให้เชื่อมโยงจากบริบทด้านต่าง ๆ การใช้รูปแบบการศึกษาในรูปของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จึงเป็นระเบียบวิธีวิจัยที่ผู้ศึกษาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา เพื่อให้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ผู้ศึกษาได้กำหนดไว้

พื้นที่ในการศึกษา

ในส่วนของพื้นที่ศึกษาซึ่งมีความสำคัญอย่างมากในการศึกษาเชิงคุณภาพ เนื่องจากต้องมีประเด็นปัญหาปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถนำบริบทปรากฏการณ์เหล่านั้นมาอธิบายในเชิงพรรณนาตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงให้ความสำคัญกับการเลือกพื้นที่ในการศึกษา โดยที่พื้นที่ดังกล่าวจะต้องเป็นชุมชนที่มีความสามารถในการดำรงรักษาความเป็นชุมชน รวมไปถึงระบบคุณค่าต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและจากการทบทวนวรรณกรรมทำให้ผู้ศึกษาได้รู้จักหมู่บ้านบางเจ้าฉ่าที่ จ.อ่างทองแห่งนี้ ในฐานะหมู่บ้านชนบทที่มีระบบการยึดคุณค่า ขนบธรรมเนียม ภูมิปัญญาาร่วมกัน ภายใต้การจัดระบบกิจกรรมบริหารสาธารณสมบัติที่ใช้ร่วมกัน ในรูปแบบธุรกิจชุมชนด้านการจักสานและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว และหลังจากผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นและลงไปพื้นที่จริง ณ ชุมชนบ้านบางเจ้าฉ่าแห่งนี้ ความน่าสนใจก็ปรากฏให้เห็นมากขึ้น ทั้งด้านพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีที่มาจากกิจกรรมธุรกิจชุมชนด้านการจักสานไม้ไผ่ และชุมชนแห่งนี้ยังมีการใช้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน โดยที่ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของพื้นที่การศึกษาให้อยู่ในบริเวณหมู่ที่ 8 บ้านยางทอง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีศูนย์กลางชุมชน พิพิธภัณฑสถาน และเป็นที่ที่ทุกคนในชุมชนและนอกชุมชนเห็นว่าเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมด้านต่างของชุมชน

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ในส่วนของกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษา เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ให้ความสำคัญกับข้อมูลเชิงคุณภาพและเป็นการศึกษาถึงระบบคุณค่าทั้งรูปธรรมและนามธรรมในชุมชน เพื่ออธิบายให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาในที่นี้จึงกำหนดให้ครอบคลุมผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นกลุ่มคนที่สามารถให้ข้อมูลในประเด็นที่ศึกษา

โดยการศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้นำในชุมชน และกลุ่มแกนนำในการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งในที่นี้คือ กำนัน สุรินทร์ นิลเลิศ และตัวแทนจากฝ่ายต่าง ๆ ในคณะกรรมการศูนย์กลางชุมชนตำบลบางเจ้าฉ่า ซึ่งประกอบไปด้วย 4 ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายจัดซื้อ ฝ่ายขายและฝ่ายผลิต โดยผู้ศึกษาได้คัดเลือกประธานฝ่ายหรือตัวแทนฝ่ายทั้ง 4 ฝ่ายเป็นผู้ให้ข้อมูล

2. กลุ่มที่ประกอบกิจกรรมธุรกิจชุมชน ซึ่งมีทั้งหมด 16 กลุ่ม โดยผู้ศึกษาได้คัดเลือกจากกลุ่มที่บทบาทโดดเด่น มีบทบาทหน้าที่ชัดเจน มีกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง พบว่ามีอยู่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มจักสาน กลุ่มโฮมสเตย์ และกลุ่มเกษตรท่องเที่ยวบริการ ผู้ให้ข้อมูล จำนวน 16 คน

3. สมาชิกในหมู่บ้านยางทองหมู่ที่ 8 ซึ่งเป็นพื้นที่ศูนย์กลางในการบริหารจัดการกิจกรรมต่างๆของชุมชนทั้งประชาชนชาวบ้าน ผู้สูงอายุ คณะกรรมการจัดทำแผน เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์ และสมาชิกภายในชุมชนที่สามารถให้ข้อมูลในประเด็นที่ศึกษาได้ ผู้ให้ข้อมูล จำนวน 20 คน

วิธีการศึกษาและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีตัวผู้ศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาจึงได้กำหนด “ระเบียบวิธีวิจัย” ที่ใช้เครื่องมือและวิธีการในการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. วิธีการสัมภาษณ์ ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย โดยผ่านการสนทนา ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าไปร่วมทำงานกับกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การร่วมทำเครื่องจักสาน ช่วยต้อนรับนักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความไว้วางใจและเกิดโอกาสในการร่วมทำกิจกรรมอื่น ๆ กับสมาชิกในชุมชน อันจะนำไปสู่การสนทนาเพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้กำหนดแบบสัมภาษณ์เพื่อเป็นเครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์ โดยออกแบบให้เป็นแบบสัมภาษณ์ที่รวมเอาแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เข้าด้วยกัน ซึ่งแนวคำถามของแบบสัมภาษณ์จะเป็นแบบคำถามปลายเปิด (Open-Ended Question) เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้ข้อมูลได้ตอบคำถามและแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ในประเด็นที่ตั้งไว้ โดยจะประกอบไปด้วย

- แนวคำถามในเรื่องข้อมูลทั่วไปของชุมชน เช่น สภาพความเป็นอยู่ทางกายภาพ ภาวะเศรษฐกิจชุมชน รายได้และการประกอบอาชีพ ผลที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวและแนวคำถามเรื่องแผนชุมชน

- แนวคำถามทางด้านรูปแบบความสัมพันธ์และการดำรงชีวิตของสมาชิกในชุมชน ทั้งด้านการแสดงความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะความไว้วางใจ การปฏิบัติตามระเบียบประเพณีและข้อบังคับที่มีร่วมกัน การบริหารจัดการแบบร่วมและการบริหารงานสาธารณะที่เป็นของส่วนรวม ฯลฯ

- แนวคำถามในเรื่องการบริหารจัดการภายในกลุ่ม การจัดการความขัดแย้ง

- แนวคำถามที่เกี่ยวข้องกับผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม ในเรื่องของความสามารถของผู้นำในการบริหารจัดการ ความศรัทธาในตัวผู้นำ

2. วิธีการสังเกต ทั้งแบบการมีส่วนร่วมจากการร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ กับกลุ่มประชากรที่ศึกษา และแบบไม่มีส่วนร่วมทั้งจากในช่วงระยะเวลาที่ผู้ศึกษาอาศัยอยู่ในชุมชนและขณะสัมภาษณ์ โดยการการสังเกตทั่วไปที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา อาทิ ลักษณะกายภาพของบ้านเรือน ความสัมพันธ์ของผู้ถูกสัมภาษณ์กับคนในครอบครัวและสมาชิกในชุมชน การทำงานสาธารณะเพื่อชุมชน

โดยที่ผู้ศึกษาใช้แบบฉบับที่กข้อมูลภาคสนามเป็นเครื่องมือ ทั้งที่เป็นสมุดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป ทั้งนี้เพื่อป้องกันการสูญหายของข้อมูลและเพื่อทบทวนความจำเมื่อผู้ศึกษาต้องการใช้ข้อมูลเหล่านั้น

การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

ในการศึกษาเชิงคุณภาพ การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถที่ดำเนินการพร้อมกับขั้นตอนของการเก็บข้อมูล และผู้ศึกษาจะต้องนำข้อมูลที่ได้มานั้นมาจำแนกและจัดหมวดหมู่เพื่อแสดงให้เห็นความหมาย ที่ข้อมูลเหล่านั้นมีนัยยะแสดงปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ในบริบทต่าง ๆ โดยประเด็นที่สำคัญเป็นอันดับแรกที่ได้ทำการวิเคราะห์คือบริบท

ชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจชุมชนในภาพรวมทั้งหมด แล้วจึงนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์ เชื่อมโยงตามกรอบการศึกษา (Conceptual Framework) บนพื้นฐานแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง คือ ทูตทางสังคม วัฒนธรรมชุมชน แผนแม่บทชุมชน การท่องเที่ยวและผลกระทบจากการท่องเที่ยว ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจะเริ่มกระทำไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่อยู่ในพื้นที่ศึกษาและ หลังจากที่ได้เก็บข้อมูลเสร็จ

การเขียนรายงานและนำเสนอผลการศึกษา

ในการนำเสนอรายงานผลการศึกษา ผู้ศึกษาเลือกใช้วิธีการเขียนเชิงวิเคราะห์ (Analysis Descriptive) โดยการนำเสนอข้อมูลอ้างอิงจากปรากฏการณ์จริงและข้อมูลจากการวิเคราะห์ที่ตีความควบคู่กัน เพื่อที่จะให้เห็นภาพปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ของคน ทูตทางสังคม และการดำรงอยู่ของชุมชน

ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาในประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจ เป็นลักษณะของการศึกษาข้อมูลเชิงพัฒนาการ และระบบความสัมพันธ์ของคนในองค์กร และชุมชนดังนั้นมีความจำเป็นที่ผู้ศึกษาต้องใช้เวลาปรับตัวและสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชนและกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและสร้างความไว้วางใจที่ผู้ให้ข้อมูลระดับต่าง ๆ จะให้ข้อมูลในเชิงลึก โดยในช่วงของการสร้างความสัมพันธ์นี้ ผู้ศึกษาได้ทำการค้นหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไป ลักษณะชุมชน และบริบทในมิติต่าง ๆ ผู้ศึกษาจึงใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลโดยอยู่อาศัยในชุมชนรวม 3 เดือน คือ ตั้งแต่ 1 พฤศจิกายน 2549-31 มกราคม 2550